

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA U ZAGREBU

god. X

Zagreb 1986.

br. 18

Rasprave i prilozi

HRVATSKA BISKUPIJA 1352–1578.

Marijan ŽUGAJ, Rim

II. DIO HRVATSKI BISKUPI OD 1352. DO 1578.

1. JAKOV (O. MIN.)

Kao prvog hrvatskog biskupa ove serije¹⁰⁷ Eubel¹⁰⁸ uvodi Jakova ovim riječima: „...Jacobus, liberatur a solvendo communi servitio, 1352 Junii 26 – Clementis VI Obligationes 22 f. 166”¹⁰⁹. Jakova je dakle za hrvatskog biskupa imenovao Klement VI (1342–1353). Na žalost, nije sačuvana bula imenovanja¹¹⁰ a ni sažetak u registru protokola iz kojih bismo saznali nešto više. No i registar taksa ima punu dokaznu snagu da je netko zaista postavljen za biskupa samo nešto ranije od uknjižbe takse,¹¹¹ ova je čak na neki način sigurnija od same provizije. Znalo se naime dogoditi da je neki već imenovani biskup odbio da prihvati imenovanje, a uknjiženje takse znak je da je dotični prihvatio. Proknjižba takse ima svoju veliku važnost: jamstvo je da se ne radi o titularnoj biskupiji. Jakov je doduše oslobođen naplate, ali to naravno ne umanjuje dokaznu snagu upisa. Nije spomenut uobičajeni izraz „propter paupertatem”, a to nas ovlašćuje da zaključimo kako se radilo o novoosnovanoj biskupiji bez prethodnih nadarbina a s velikim potrebama oko organizacije nove biskupije. Ukoliko bi se radilo o istoj osobi s „Jacobus de Ahrweiler” – kao što podrazumijeva Eubel¹¹² – Jakov bi

107 Ono što Eubel piše: „Die 27 Septembris 1317 et 1318 Junii 6, episcopo Croacensi (aut Croensi ?) exuli quaedam pensio assignatur...” (HC I, 216, nt. 1), ne odnosi se ni na hrvatskog biskupa u širem smislu, naime delmitenskog; Odnosi se na krojanskog biskupa Andriju, koga je upravo 1317. protjerao raški kralj Uroš pošto je osvojio Kroju (vidi G. MOLLAT – G. DE LESQUEN, *Jean XXII (1316–1334) Lettres communes*, vol. III, 12, br. 5629, Paris, 1905.

108 Gams posve ispušta seriju hrvatskih biskupa; slijedi naime Farlatija (vidi nt. 53). Od 12 hrvatskih biskupa koje sam pronašao, Gams ima četvoricu, koje ovako uvrštava: Franju i Mateja u „Coronensis” (str. 431), Franju „de Chios” u kninsku biskupiju (str. 423) i u „Crojenensis” (str. 404) te Henrika, ali tek kad je ovaj premješten za tršćanskog biskupa: „1383 translatione Croatia Henricus vulgo Wildenstein” (str. 320).

109 HC I, 216.

110 Radi kratkoće upotrebljavam naziv *bula* u širem smislu riječi; pravi naziv je *Litterae provisionis*.

111 „Ubi remittitur... ad Obligationes i.e. ad tomos, in quibus habentur obligationes praelatorum pro solvendo servitio communi faciendae, quae brevi post provisionem factam praestari solebant: statuendum est episcopum, ad quem illa fontium indicatio est referenda, per provisionem apostolicam esse promotum” (HC I, str. VI).

112 HC I, 216, nt. 2.

bio 1370. „pomoćni biskup” Tournaya u Belgiji, možda upravo s tom nakanom da namakne materijalna sredstva za potrebe biskupije.

Eubel uvodi Jakova točkicama, a to znači da ne zna tko je bio Jakovljevi predšasnik¹¹³ ni zbog kojeg razloga je prestao upravljati biskupijom.¹¹⁴ Zbog nedostatka dokumenata nismo posve sigurni da je hrvatska biskupija utemeljena baš 1352; možda je utemeljena istodobno s krajinskom i dalmatinskom biskupijom, između 1345. i 1347. godine.¹¹⁵

Kao biskup biskupije pokrajinskog naziva Jakov nije imao kanonski određena sjedišta. Doznajemo ipak da je boravio u Glamoču, geografskom centru nekadašnje vlasti Bribiraca. Možda je Glamoč još uvijek bio sjedište kojeg od mnogobrojne plemićke obitelji Šubića.¹¹⁶ Da je Jakov imao sjedište u Glamoču, doznajemo iz imenovanja Urbana V, koji 8. veljače 1369, „obitu Valentini”, postavlja za makarskog biskupa „Jacobum, episcopum Cal(l)inicensem”. Eubel u bilješci dopušta i čitanje „Calmicensem”, ali ujedno tvrdi da ne postoji biskupija tog imena.¹¹⁷ Eubel, naravno, nije mogao detaljno poznavati geografiju svih zemalja, inače bi pročitao „Galmicensis”¹¹⁸ i odgonetnuo da je riječ o hrvatskom biskupu Jakovu koji stoluje u Glamoču. Poznato je naime da su pisari znali upisivati biskupe po gradu stanovanja i kad je biskupija bila pokrajinskog naziva.¹¹⁹

113 Na upozorenje i drugima koji se budu bavili sličnim radom: prvi stupac u *HC* nije uvijek na temelju dokumenata; često puta je samo Eubelovo mišljenje.

114 Biskup prestaje upravljati nekom biskupijom: obitu (smrću), resignatione (odreknućem), amotione (skidanjem) i translatione (premještanjem).

115 Madije se odrekao upravljanja biskupijom 28. listopada 1344. Klement VI. imenuje mu nasljednika Ivana de Leoncella pod datumom 20. lipnja 1345 (vidi *HC I*, 230). Valentinus je dođe već 1344. u Omišu (*HC I*, 319) ali ne znači da je 1344. osnovana i krajinska biskupija. Budući pak da je 1347. Guerrinus već dalmatinski biskup (*GAMS*, 406 a prema njemu i *HC I*, 216, stavlja ga u duvanjsku biskupiju), to bi moglo biti da su sve tri biskupije, krajinska, dalmatinska i hrvatska, uspostavljene između 1345. i 1347.

116 Nije mi poznato da bi netko nakon Sladovića obradio rodoslovlje Šubića. Šteta da Sladović nije uvijek navodio vrela iz kojih je crpio gradivo za rodoslovlje knezova Frankopana (58–76) i Zrinskih (76–89). Uzimajući samo razdoblje koje nas zanima, prema Sladoviću, *Stjepan Šubić*, pobjednik nad Tatarima na Grobničkom polju 1242, imao je braću knezove Ivana i Radoslava te pet sinova: Joakima, Jurja I, Mladena I, Pavla I, i Nikolu. *Pavao* je imao sinove: Mladena II, Jurja II, Grgura i Pavla II. *Juraj II* imao je sinove: Pavla III, Jurja III, Mladena III i Bogdana. Sladović misli da su Šubići potjecali s otoka Krka, a Frankopani da su njihov ogranak: „...Svakako reć bi da su obitelj šubićka i frankopanska (Branka bana od Omiša) srodne i tek rozgve jedne loze bile. Već Du Fresne polag Ratkaja i Lučića veli: Nicolaus Frangepanus e comitibus Breberiensibus banus anno 1284” (Manoilo SLADOVIĆ, *Povijest biskupijah Senjske i Modruške ili Krbavske*, Trst, 1856, 77).

117 *HC I*, 319, nt. 2: „In Regesto Vaticano posset etiam legi 'Calmitensis; sed non existit aliqua dioecesis, quae ita vocetur.”

118 No i Calmicensis bi moglo imati svoje povijesno etimološko tumačenje. Glamoč je naime poznat još iz starijeg željeznog doba (vidi *Povijesni atlas*, 76). Vjerojatno su i Rimljani ondje prerađivali željeznu rudaču. Poznato je pak da željezo ima svojstva magnetiziranja. I kod nas se željezna rudača naziva magnetovac. Još u današnjem neolatinskom, tj. talijanskom jeziku, magnet se kaže calamita. Stoga smatram da je od te riječi nastao naziv: najprije „civitas Cal(o)mitensis”, zatim „Calmicensis” – slično kao što iz Croatensis nastaje Croacensis – te konačno metatezom slova *al* i prilagođivanjem našem izgovoru „Civitas Glamocensis”/Glamoč.

119 Vidi nt. 23.

Eubel je mislio da je Jakovljevo imenovanje za makarskog biskupa povukao Grgur XI. kad je 18. srpnja 1373. imenovao dominikanca Ivana.¹²⁰ No, kako smo vidjeli, Ivanovo imenovanje odnosi se na krajinsku biskupiju, a ne na makarsku. Da je Jakov bio makarski biskup, svjedoči i isprava kralja Ludovika od 26. lipnja 1378. godine.¹²¹ Prema Gamsu¹²² Eubel dopušta da je Jakov živ još 1384, ali zbog spomenute predrasude veli da nije pravi makarski biskup.¹²³

Ni Gams ni Eubel ne spominju da bi Jakov umro kao makarski biskup. Gams samo stavlja da je Jakova u makarskoj biskupiji naslijedio Ivan „oko 1388.”¹²⁴ Na temelju tog podatka i Eubelove bilješke da bi Jakov imao dodatak „de Ahrweiler”¹²⁵ nagađam da bi naš Jakov bio ista osoba s „Jacobus de Valle Aretza O. Min.”, koga je 1389. Bonifacije IX. postavio za biskupa „Montium Caspiorum”¹²⁶ u prostranoj franjevačkoj tatarskoj vikariji.¹²⁷ Teško je reći da li je Ahrweiler germanizirani prijevod od Valle Aretza, no svakako više slični našem Va[ll]e Aretz, Vareš ili Varoš, tko zna koji od tlikih na našem području. Na primjer, još i danas se stari predio Splita izvan sklopa Dioklecijanove palače zove Varoš kao i šibenski dio izvan zidina. Da nije Jakov bio možda član splitskog ili šibenskog samostana?

Kako je posljednja sigurna godina Jakovljeva boravka u Makarskoj 1384, možda je Jakov pošao na istok s posebnim zaduženjima te je mogao biti imenovan biskupom kojeg od tolikih franjevačkih obitavališta: Sulgat, Saldaja, a ne Suelli na Sardiniji. Naime, u tu posljednju Eubel je „obitu Petri” u razdoblju od 1384. do 1386. uvrstio petoricu biskupa – svi su „obitu Petri”, od kojih su čak trojica iz različitih redova s imenom Jakov,¹²⁸ a valjda nijedan od petorice nije Petrov nasljednik, jer još uvijek „obitu Petri (supradicti)” 12. travnja 1412. dolazi Geraldus. No jedan od trojice Jakova je „Jacobus de Maltio O. Min.” Nije li riječ o još i danas postojećem Muljci

120 *HCI*, 319, nt. 2.

121 *Codex diplomaticus*, XV, 384, br. 281.

122 GAMS, 410.

123 *HCI*, 319, nt. 2.

124 GAMS, 410.

125 *HCI*, 216, nt. 2.

126 *HCI* 350.

127 Popis franjevačkih obitavališta u obje tatarske vikarije – uz popis svih provincija i ostalih vikarija i njihovih samostana – napravio je oko 1335–40. PAULINUS DE VENETIA, *Provinciale vetustissimum*. To je djelo objavio Eubel pod gornjim naslovom u Quaracchi/apud Claras Aquas 1892, a zatim u *BFV*, Appendix I., str. 579–602. – Sve dok Turci nisu prekinuli veze s područjem dnjeparsko-krimskih Tatara, čini se da su trojica hrvatskih biskupa bili u onim krajevima. Možda su ih pape imenovali za biskupe u kojem mjestu, ali uz duhovne motive vjerojatno se radilo i o drugima, da poput nekoć Ivana de Plano Carpinisa podržavaju vezu između papa i tatarskih kanova, da izučavaju tatarske običaje, njihovo ratno naoružanje (a Zrinski i Frankopani su po obitelji u tom živjeli od malih nogu) itd. Hrvatski su biskupi bili mahom plemići, imali su bolje mogućnosti školovanja, a živjeli su i radili u „misijskom” području, pa su ih pape mogli slati u tatarska područja – kako bi se danas reklo – kao eksperte za istočna pitanja.

128 *HCI*, 467. U Suelli će biti smješten još jedan hrvatski biskup, Ilija, ali o njemu poslije.

brdo¹²⁹ – zapravo brežuljku visokom 320 m, na koji se odmah nadovezuje Jurino brdo (376 m)? Krajnji su to ogranci Petrove gore u Baniji. Poznato je da se toponomastika čuva kroz vjekove, kadgod u lakoj izmjeni, i da rijetko vara u svom prvotnom značenju. U konkretnom slučaju moglo bi značiti da je prvi knez Zrina, Juraj, darovao prvom hrvatskom biskupu posjed Muljci brdo do svog Jurina brda; ili pak da ga je Jakov primio kao obiteljsku baštinu, te bi „de Multio” mogao biti i plemićki naslov ukoliko bi Jakov bio jedan od tolikih Šubića.¹³⁰

Kao potvrda pripadnosti Franjevačkom redu bila bi Jakovljeva poslanja u tatarsku vikariju gdje oba puta dolazi „O. Min.”. U iste krajeve poći će samo koju godinu kasnije mladi hrvatski biskup Bernard, možda upravo zato da završi misiju zbog koje je pošao Jakov, koji je u to doba, 1392. godine, mogao imati kojih sedamdesetak godina. Možda je to upravo i godina Jakovljeve smrti.¹³¹ Eubel, je međutim, zapisao u bilješki da je Jakov karmelićanin i da je umro u Malinesu 12. travnja 1370. godine.¹³² Po svojoj prilici postojao je neki karmelićanin Jakov slična dodatka, koji je umro u Malinesu 12. travnja 1370, pa su kasniji pisci tom Jakovu pripisali da je bio hrvatski biskup i u tom svojstvu 1361. „pomoćni biskup” u nedalekom Tournayu. U svakom slučaju gore spomenuti dokumenti svjedoče da je Jakov živ i da je u Makarskoj još 1384.

2. HENRIK DE WYLSTEIN/KAMENGRADSKI(?) O. MIN.

Grgur XI. imenovao je Henrika za hrvatskog biskupa 5. srpnja 1372; Eubel stavlja „obitu Jacobi”.¹³³ Prema gore rečenome treba staviti „translatione Jacobi ad Macarensem”.¹³⁴ Prema Gamsu,¹³⁵ koga preuzima Eubel,¹³⁶ papa Urban VI. premjestio je 1383. Henrika za biskupa u Trst.¹³⁷ Iz Trsta je vjerojatno upravljao hrvatskom biskupijom čekajući nasljednika Bernarda s nastupom 1391. Kako je pak Bernard uskoro pošao u tatarsku vikariju, Henrik je vjerojatno sam tražio da ga Bonifacije IX. premjesti iz Trsta u Pićan (istočna Istra) kako bi bio bliži hrvatskoj biskupiji radi lakšeg suupravljanja. Doista papa ga premješta u pićansku biskupiju 23. prosinca 1396. godine.¹³⁸

129 Nije važno da li je pogrešno dešifriran *a* mjesto *u* ili je tijekom vremena u hrvatskom jeziku izmijenjen *a* u *u*.

130 Možda Bogdan, brat Jurja III, novog gospodara Zrina? (vidi bilj. 116).

131 Kanonska dob za biskupsko imenovanje bila je 27 godina (vidi HC III, 181, nt. 6 ad Cretensem).

132 „(Jacobus) de Ahrweiler, O. Carm., suffraganeus Cameracensis et Tornacensis, obiit Mechliniae 12 Aprilis 1370” (HC I, 216, nt. 2).

133 HC I, 216.

134 Jakov je premješten za makarskog biskupa 1369, ali je zacijelo nastavio upravljati i hrvatskom biskupijom čekajući u njoj nasljednika Franjevačkog reda i plemićkog podrijetla.

135 GAMS, 320.— Trst je prethodne godine (1382) potpao pod Austriju.

136 Za biskupe kojih podatke Eubel nije našao u Vatikanskom arhivu, preuzima ih od Gamsa (vidi Uvod HC I, str. VI).

137 HC I, 477.

138 HC I, 397.

Prema Gamsu¹³⁹ Henrik bi bio pićanski biskup samo godinu dana, jer bi ga već 1397. naslijedio „Paulus de Nostero”, dok Eubel, citirajući dokument Vatikanskog arhiva, Pavlovo imenovanje za pićanskog biskupa točno precizira: 23. kolovoza 1409. godine.¹⁴⁰ Smatram stoga da moramo prihvatiti dokumentirani datum iz kojeg ujedno saznajemo da je nešto ranije umro Henrik, pa je Eubel mogao Pavla uvesti „obitu Henrici”.

Na prvi pogled „Henricus de Wylstein alias Wildenstein” izgledao bi pravi Nijemac. No kako je riječ o hrvatskom biskupu, mislim da je njemački dodatak doslovni prijevod Kamengrada – Vila (grad), Stein (od kamena). Nekad utvrđeni Kamengrad nalazi se 7 km od Sanskog Mosta, dakle na području hrvatske biskupije. Mogao je Henriku biti plemićki naslov „od Kamengrada”. Plemići su bili i mnogi drugi hrvatski biskupi, neki sigurno iz obitelji Zrinskih i Frankopana. Možda je Henrik kao biskup čak i stolovao u Kamengradu?

Henrikovu pripadnost Franjevačkom redu utvrđuje Eubel na temelju dokumenata koje je on sam pronašao pod nazivom „Lateranensis”. Augustinci pak pripisuju Henrika svom Redu. Njih slijede Gams i Ugheli-Coleti.¹⁴¹ K tome ovi posljednji anticipiraju za šest godina Henrikov premještaj iz Trsta u Pićan, što se očito protivi dokumentima Lateranskog arhiva. Pometnja je možda nastala zbog određene sličnosti dodatka uz ime i naziv biskupije; naime, „Henricus de Wynter O.Er.s.A” bio je biskup „Caracensis”, a ne „Croacensis”.¹⁴²

3. BERNARD O. MIN.

Bonifacije IX. postavio je 9. studenoga 1391. Bernarda za hrvatskog biskupa.¹⁴³ Eubel uvodi Bernarda točkicama; valjda u dokumentu koji citira nije našao oznake predšasnika. Prema onome što je rečeno o Henriku, razlog ispuštanja mogao bi biti slijedeći: Henrik je 1383. premješten u Trst, ali upravlja i hrvatskom biskupijom čekajući nasljednika iz plemićke obitelji. Henrika je do 1391. mogao čak zamjenjivati i Jakov. To bi bio još jedan dokaz više da su sva trojica istog Franjevačkog reda i po svoj prilici istog ili bližeg plemićkog srodstva.

Imajući u vidu podatak da je Bernard postao hrvatskim biskupom 1391, kao i to da ga je za neko vrijeme mogao zamijeniti Henrik, koji je iz Trsta već i prije Bernardova biskupskog imenovanja upravljao hrvatskom biskupijom, sklon sam nagađati da je Bernard već 1392. mogao poći u tatarska područja. Wadding naime uz godinu 1392. dono-

139 GAMS, 802.

140 HCl, 397.

141 Ferdinandus UGHELI–Nicolaus COLETI, *Italia Sacra* V, 472 i 580; Venetiis, 1720. – Isti vele: „Bohemus sive Moravus.” Za naš Kamengrad nisu valjda ni znali.

142 HCl, 166.

143 HC I, 216: „.... – Bernardus, commoratur Pisis – 1391 Januarii 19 – Bonifacii IX Lat. t. 12 f 68.”

si slijedeći tekst: „Hos invenio hoc anno Episcopos... Cardicensem¹⁴⁴ in regno Poloniae, sub Archiepiscopatu Gnesnensi fratrem Bernardum Christophori Romanum per obitum Dominici, VIII Idus Novembris.”¹⁴⁵

Ukoliko bi doista bila riječ o hrvatskom biskupu Bernardu, ovako bih ga onda čitao: Bernard sin Kristofora Frankopana. Waddingu je bila dobro poznata ugledna rimska obitelj Frangepani, a ako je znao i za naše Frankopane, poistovjećivao ih je s rimskima; uostalom i naši su si Frankopani pripisivali podrijetlo od rimskih knezova Frangepana.¹⁴⁶

Ako je Bernard doista pošao na istok zbog kojeg papinskog poslanja za koje je bilo shodno da ima biskupsku čast nekog od tamošnjih mjesta, vjerojatno se je po obavljenom poslu ubrzo vratio. Za hrvatskog biskupa Bernarda Eubel veli: „Commoratur Pisis”,¹⁴⁷ ali ne kaže ni kada je bio u Pisi ni kojim poslom. Ako je bio Frankopan, mogao je poći u Pisu kao izaslanik kneževske obitelji u tu moćnu pomorsku republiku. Upravo su se u Pisi 1409. sabrali neki kardinali da dokončaju Zapadni raskol. Skinuše Grgura XII. i avinjonskog Benedikta XIII. te izabraše franjevca kardinala Petra Filarga, koji uze ime Aleksander V. Ovaj je upravljao Crkvom u dobroj vjeri od 26. lipnja 1409. do 3. svibnja 1410. godine.¹⁴⁸ Upravo je Aleksander V. postavio za hrvatskog biskupa Iliju, Bernardova nasljednika. Nije li možda Bernard pošao čestitati novoizabranom pi-sanskom papi u ime knezova Frankopana? Možda se tom prigodom odrekao uprave hrvatskog biskupa da se posveti drugim crkvenim ili državnim poslovima?

144 Postoji u sjevernoj Grčkoj biskupija „Cardicensis” (usp. *HC I*, 166), ali ona ne dolazi u obzir jer Wadding govori „in regno Poloniae”. Joseph M. Fonseca ab Eborae, redaktor 3. izdanja *AM* vol. IX. stavlja u bilješki: „Sedes et episcopatus ignoti nobis, nisi velis cum P. Eubel (*Bull. t. VII*, p. 31²) suspicari hunc fratrem Bernardum eundem esse ac illum qui die 27 novembris 1396 electus fuit in episcopum Montium Caspiorum seu Cumachensem.” Ovo nagađanje opovrgava bula Bonifacija IX. od 27. studenoga 1396. Iz te se bule jasno razabire da taj Bernard iz 1396. nije prethodno bio biskup (vidi *BF VII*, 68, br. 201).

145 *AM IX*, 133, br. 17.

146 O podrijetlu Frankopana piše Sladović: „... Drugi opet nagađaju... da potiču iz rimske porodice 'Frangepanes' izselivši se XI. vijeka iz Rima poradi pravde s Grgurom VII. imane, čega radi je tobože Nikola krčki okolo 1300 u Rim pošao i tamo svjedočbu kupio da od pomenute rimske vlasteoske kuće povire... Nekoji opet razlažu: Franko i pan (op. stari izraz: gospodin) a drugi Franko i ban, a da rekнем i ja svoju: od Brakoban (Branko od Omiša 1248) pa kašnje 'Frangepanes' ili za volju rodbine rimske. Ova se je kuća razgranala na trsatsku ili krču, slunjsku i ozaljsku, pa vidamsku (op. furlansku) koja u Kristoforu i danas žive” (SLADOVIĆ, 58–59). „Koliko je teško rodoslovlje koje kuće opisati, toliko je jošte težje od ove podležne. Izvori su tako mutni i prepleteni da nije moći gdjekad i najvećim oštroumljem istine se dokopati...” (*nav. mj.*). Sladović ima nekoliko Kristofora i Bernarda Frankopana, ali vremenski ili inače ne odgovaraju. Ako je hrvatski biskup Bernard doista Frankopan, onda je mogao potjecati od Nikole (+1299), jednog od sedmero djece Vida II. – Ivan Frankopan, Bernardov suvremenik, imao je devetero djece, te je i dobio nadimak „devetorički”.

147 *HC I*, 216.

148 Slika Aleksandra V. uvrštena je među zakonite pape u poznatoj seriji papa u bazilici sv. Pavla u Rimu. Njegovo ime nije ponovljeno; prešlo se kasnije na Aleksandra VI. Ponovljen je, naprotiv Ivan XXIII, Benedikt XIII (1724–1730) itd. Aleksandar V. umro je u Bologni 3. svibnja 1410. Njegov nadgrobni spomenik obnovio je Leon XIII. na vlastiti trošak.

Gualterius (Valter) O. Min. krajinski biskup

Nakon Bernarda Eubel je u redosljed hrvatskih biskupa uvrstio Gualteriusa samo na temelju krive pretpostavke da je „Crayensis” do 1450. isto što i „Croyacensis” te da Gualteriusov nasljednik Antun Venturin spada među biskupe „Croyacenses”. Što se tiče Gualteriusa, Eubel ga svrstava u niz hrvatskih biskupa bez ikakvih podataka: „...Gualterius (episcopus Bovensis ?)...”¹⁴⁹ Ne zna mu, dakle, ni predšasnika ni kada je bio imenovan hrvatskim biskupom. U bilješki pak veli: „Forsitan idem ac Gualterius episcopus Crojensis ad annum 1400 adscriptus.”¹⁵⁰ U krojanskoj biskupiji Eubel zna mnogo više o Gualteriusu: „Obitu Joannis (!) – Gualterius obligavit se, sed propter paupertatem liberatur – 1400 Februarii 20 – Bonifacii IX (liber) Obligationum 48 A f. 131.”¹⁵¹ Eubel je očito našao u knjizi obveza da je Gualterius Ivanov nasljednik; u krojanskoj biskupiji neposredni prethodnik je Andrija. Stoga se Eubel čudi te stavlja uskličnik; drugim riječima, stavlja ga iako prema dokumentu ne bi smio ući u krojansku biskupiju. Ivan je doista bio Gualteriusov predšasnik, ali u „Crayensis”!¹⁵² No Eubel se je dao zavesti od Gamsa te krajinsku biskupiju počinje tek sredinom 15. stoljeća. Stoga mu nije preostalo drugo nego uvrstiti Gualteriusa u biskupije slična imena: Croyacensis” i „Crojensis”. Ipak je čudno da ga je uvrstio među hrvatske biskupe, kad među njima također nije bio prethodnik Ivan.

Da Gualterius nije bio ni krojanski ni eventualno „Bovensis”, razabire se po bilješki: (Gualterius) de Galeata O. Er.s.A., poenitentiarius minor in basilica Vaticana de Urbe, provisus 20 Maii 1398 (Lat. t. 57 f. 86) Transfertur 1405 ad Bovensem.”¹⁵³ Dakle, krojanski je biskup već 1398. augustinac Gualterius, koji u bovenskoj biskupiji dolazi onda sasvim ispravno: „Walterus episcopus Croensis – 1405 Aprilis 13.”¹⁵⁴

Krajinski pak Gualterius mora da je Gualteri(n)us de Sarzana, koga je 1392. Bonifacije IX. promovirao za akonskog biskupa,¹⁵⁵ a za koga drugi dokument veli: „cui, 18 Junii 1400 facultas exercendi pontificalia extra istam civitatem et dioecesim conceditur”.¹⁵⁶ Da se taj tekst ne odnosi na akonsku biskupiju, najbolji je dokaz što su se od Gualteriusova imenovanja (1392) do 1400. u akonskoj biskupiji izredala čak petorica bisku-

149 *HCI*, 216.

150 *HCI*, 216, nt. 4.

151 *HCI*, 216.

152 *HCI*, 319.

153 *HCI*, 216, nt. 1

154 *HCI*, 143.

155 *BF*, VII, 31, nt. 5: „Reg. Vat. ser. Lat. t. 24. f. 121, Wading ad annum 1392 n. 2. – Die 6 novembris 1392... Gualter(in)us (de Sarzana) O. Min. in episcopum Acconensem promotus est.” Wadding pak: „Hos invenio hoc anno Episcopos, Acconensem in Syria, sub Archiepiscopatu Tyrensis, fratrem Gualterinum de Serrezana, per obitum Nicolai, VIII Idus Novembris” (*AM IX*, 133, br. 17).

156 Za ovaj dio Eubel donosi isti izvor ali t. 79, f. 203.

pa.¹⁵⁷ Prema tome, Gualterius je mogao biti akonski biskup tek oko dvije godine; a to upravo odgovara godini smrti krajinskog biskupa dominikanca Ivana.¹⁵⁸ Gualterius se doduše mogao obvezati da će platiti takse kad je od akonskog biskupa postao krajinski, tj. oko 1394, a kako toga nije učinio kroz šest godina, 20. veljače 1400, „propter papupertatem liberatur”, a 18. lipnja 1400. isposlovao si je „facultatem exercendi pontificalia extra istam civitatem et dioecesim”, što drugim riječima znači da smije izbivati izvan krajinske biskupije. Da je doista izbivao i umro u Rimu, svjedoči bula imenovanja njegova nasljednika Antuna Venturina.

Antonius Venturae de Roma, franjevac konventualac¹⁵⁹ krajinski biskup

Gams uvrštava Antuna u krajinsku biskupiju.¹⁶⁰ Eubel to nije mogao učiniti; imao je pred očima bulu Martina V. kojom je 10. listopada 1425. Antun imenovan biskupom tobože u „Croacensis”. Evo Eubelova uvoda u tu bulu: „Antonius Venturae de Roma, ordinis Minorum ecclesiae Croacensi (Duvno? in Dalmatia) praeficit (tj. Martinus V) in episcopum.”¹⁶¹ Budući da Eubel nije mogao Antuna uvrstiti u duvanjsku biskupiju, a slijedeći Gamsa za krajinsku biskupiju ne zna do sredine 15. stoljeća, nije mu drugo preostalo nego da Antuna zajedno s predšasnikom Gualteriusom uvrsti u „Croacensis”,¹⁶² te je stoga i tekst bule u tom smislu dešifrirao: „Dilecto filio Antonio Venturae de Roma electo Croacensis... Postmodum vero ecclesia Croacensis, cui beatae memoriae Gualterius episcopus praesidebat, per ipsius Gualterii episcopi obitum, qui apud dictam sedem (tj. apostolicam) diem clausit extremum... nos... ipsi Croacensi ecclesiae providemus teque illi praeficimus in episcopum et pastorem...” A jer je Gualterius izbivao izvan biskupije, papa nastavlja: „Volumus autem, quod infra tres menses, postquam praesentes litteras habueris expeditas, ad eandem ecclesiam accedas et resideas personam liter in eadem. Datum Romae apud sanctos Apostolos VI idus octobris anno octavo.”¹⁶³

157 Vidi *HCI*, 68.

158 Predmnijevam naime da je Ivan postao i dalmatinski biskup, jer i u njoj 7. rujna 1394. dolazi biskup Petar Petrov Tilikonis „obitu Ioannis” (*BF VII*, 42, br. 138).

159 Prema *BF* i *HC* franjevice do službene potvrde franjevačke reforme „Regularis Observantiae” saborskom konstitucijom u Konstanci, 23. rujna 1415, pod naslovom „Supplicationibus personarum” (*BF VII*, 493–495, br. 1362), stavljam sa siglom O. Min. (Ordinis Minorum). Od 1415. papinska pisma točno označuju osobe, samostane i sl., kad je riječ o reformi. Prema tome, gdje nema te oznake, znači da je riječ o franjevcima konventualcima, kojima je sigla OFMConv. obvezatna tek nakon posvemašne diobe (1517), s dva različita generala. Kadgod se u *HC* nađe pokojni biskup s oznakom O. Min. i poslije 1517. To znači da je podatak izvađen iz protokola i sl., a ne iz bule; u bulama je naime uvijek u cijelosti označen franjevački ogranak kome dotični biskup pripada. Taj kriterij treba posebno primijeniti u *BF–NS I–III*. Gams pak u cijelom svom djelu ne razlikuje franjevačke ogranke te upotrebljava siglu O. S. Fr. (Ordo Sancti Francisci).

160 *GAMS*, 404.

161 *BF VII*, 639, br. 1675.

162 *HCI*, 216.

163 *BF VII*, 639, br. 1675. Ne raspoložem podacima da li je Antun zaista do smrti rezidirao u krajinskoj biskupiji.

Eubelu su Gualterius i Antun dobro došli da mu popune prazninu u hrvatskoj biskupiji u to vrijeme, ali vidjet ćemo odmah da tu prazninu ispunjavaju Ilija iz Senja, Franjo i Matej Zrinski, a koje je Eubel na temelju tuđih podataka, ne arhivskih spisa, kojekuda razbacao. Uostalom, vidjeli smo već da Eubel nije dovoljno razlikovao „Craynensis” od „Cro(y)acensis”.

Obavijest o Antunovu imenovanju za biskupa papa Martin V. šalje također splitskom nadbiskupu.¹⁶⁴ To pak znači da je krajinska biskupija bar od 1425. splitski sufragana. Ta obavijest splitskom metropolitu morala je prisiliti Gamsa da Antuna isključi iz Kroje, koja je bila drački sufran,¹⁶⁵ ali i Eubela da u Kroju ne uvršćuje ni Gualteriusa, koji se izričito spominje kao Antunov prethodnik.

Budući da ne znamo Antunova nasljednika, ne znamo ni za približnu godinu njegove smrti. Ukoliko bi Antunov nasljednik bio doista Gamsov „Franciscus episcopus Macarenensis circa 1445”, onda bi Antun umro oko te godine.¹⁶⁶

4. ILIJA (SENJSKI), FRANJEVAC KONVENTUALAC

Prema spisu Vatikanskog arhiva (Arm. XII, 121, p. 26) Aleksander V. je 14. ožujka 1410. postavio Iliju za biskupa navodno u biskupiju Chiusi u Toskani. No kako je isti papa već 28. travnja 1410. imenovao chiusijskim biskupom Blaža Hermannija, povjesničari su se mučili da objasne tu neobičnu činjenicu. Zbog važnosti same stvari i zaključaka koje iz tekstova izvodim, evo triju navoda koje Eubel donosi o Iliji na različitim mjestima:

Uz biskupiju „*Clusiensis*”: „Et renunciatione Eliae *de Senis* O. Min. ab Alexandro V die 14 Martii 1410 (Arm. XII, 121, p. 26). A nonnullis scriptoribus hic Elias non renunciasset, sed ad ecclesiam *Suellentensem* translatus esse et postmodum episcopi Veronensis sufraganeum egisse dicitur.”¹⁶⁷

Uz biskupiju „*Suellensis*”: „Inter eum (tj. Dominik suellijski biskup od 1389) et Geraldum (suellijski biskup od 1412) a nonnullis ponitur Elias O. Min. ab Alexandro V die 14 Martii 1410 in episcopum *Clusinensem* provisus et paulo post ad ecclesiam *Suellentensem* translatus, qui accepta 1414 Martii 23 a Johanne XXIII facultate exercendi pontificalia extra suam dioecesim sufraganeum Veronensem agit (Lat. t. 168 f. 201).”¹⁶⁸

164 *BF*, nav. mj. Ujedno zbog toga nije Eubel mogao – poput Gamsa – uvrstiti Antuna u krojansku biskupiju dračke metropolije.

165 Gams za krojansku biskupiju ima jedini izvor Farlatija. Da li je Farlati vidio bulu Antunova imenovanja za biskupa i možda namjerno previdio da je obavijest dostavljena i splitskom nadbiskupu? Upravo tu opasku napravio je Eubel na račun Gamsa: „Apud Gams, qui seriem episcoporum Croacensium non exhibet, inter episcopos Crojenses (Antonius) recensetur; at ecclesia Crojensis erat sufraganea Duracensis” *HC I*, 216, nt. 5).

166 Vidi nt. 58.

167 *HC I*, 195, nt. 8.

168 *HC I*, 467, nt. 4.

Konačno u *BF*: „Insuper nonnulli scriptores tradunt ab Alexandro V... Eliam *Senensem* ordinis Minorum, magistrum theologiae¹⁶⁹ 15 Martii 1410 in episcopum *Clusinensem* (Chiusi in Tuscia) promotum esse et paulo post ad ecclesiam *Suellensem* (Suelli in insula Sardiniae) translatum esse, anno autem 1427 coadiutorem Guidi Memmi episcopi Veronensis egisse.”¹⁷⁰

Očito su nedostajale bule iz kojih bi povjesničarima bilo jasno za koje je biskupije Ilija bio imenovan biskupom. Kratka uknjižba u protokolu s oznakom mjesta rezidiranja umjesto naziva biskupije, dovela je povjesničare do gornjih zaključaka. Strancima naime nije bio poznat naš *Cluz*, latinski naziv za Ključ,¹⁷¹ pa su umjesto *Cluzinensis* pročitali *Clusinensis*, a umjesto „de Senia”, pročitali „de Senis”, iz Siene u Toskani.¹⁷² Valjda je Aleksander V. naredio Iliji da rezidira u Ključu, kao što je i Franji odredio da prebiva uz župnu crkvu sv. Teodora, te je pisar umjesto biskupije *Croacensis* upisao po običaju *episcopus Cluzinensis*.¹⁷³

Dodatak uz Ilijino ime „de Senia” može biti „iz senjskog samostana”, ali i plemićki naslov „od Senja”, iz obitelji Frankopana. Znamo naime da su Frankopani bili knezovi krčki, senjski, modruški, a poslije slunjski, ozaljski itd.

Što se pak tiče biskupije u Suelliju, imala je biskupa Petra od 1384, a od 1412. Geralda. Stoga se ni Eubel nije usudio uvrstiti Iliju u suellijsku biskupiju, kao što je to učinio za Jakova; ostavio je Iliju kao „lutajućeg” biskupa koji je 1414. dobio ovlaštenje da smije po drugim biskupijama upotrebljavati biskupske insignije. Međutim, mislim da je 1414. Ilija dobio nasljednika u hrvatskoj biskupiji, Franju, te ga je Ivan XXIII. mogao imenovati biskupom u Saldaji ili nekom drugom mjestu slična naslova u tatarskoj vikariji, sa spomenutim ovlastima.

Ne znamo koliko je dugo Ilija ostao na istoku. Pisci ga 1427. nalaze u Veroni, pa su protumačili da je tamo bio koadjutor biskupu Guidu Memu (1409–1438).¹⁷⁴ Ilija je mogao Guida poznavati osobno već mnogo ranije, dok je Guido bio puljski biskup od 1382. do 1409, te ga je 1427. mogao obići, možda i zamijeniti ako je zbog starosti ili privremene bolesti trebao doista pomoći. No mogao je Ilija doći u Veronu i iz drugih razloga: npr. na proslavu 45. obljetnice Guidova biskupskog posvećenja; kao izaslanik knezova Frankopana da preko Guida možda preporuči kralju Sigismundu da potvrdi za hrvatskog bana Ivana Frankopana koji je doista malo zatim to i postao; itd.

169 U Franjevačkom redu naslov magistra svete teologije imali su samo franjevci konventualci.

170 *BF* VII, 415, nt. 4.

171 *Povijesni atlas*, 20.

172 Senj u latinskom jeziku dolazi u dva oblika: *Senia* i *Signia* (vidi *Povijesni atlas*, 11 i 13), a kasnije se pojavljuje i *Segn(i)a*. – Već je Rački prigovorio Farlatiju da često zamjenjuje Sienu sa Senjom (vidi *Schematismus cleri dioecesium Segniensis et Modrusiensis seu Corbaviensis*, Senj, 1916, 28. bilješka).

173 Vidi nt. 119.

174 *HCI*, 523 – za Pulu: *HCI*, 404.

5. FRANJO, FRANJEVAC KONVENTUALAC

Nije nam sačuvan nikakav spis o Franjinu biskupskom imenovanju. Za njega doznajemo iz bule njegova nasljednika Matthaëusa de Sirinna, koji dolazi „...per obitum ipsius Francisci episcopi...”. U kojoj su biskupiji bili Franjo i Matej? Povjesničari od Waddinga pa dalje stavljaju obojicu u grčku biskupiju „Coronensis”, patraške metropolije. Tako Gams,¹⁷⁵ od koga za Franju preuzima podatke Eubel u *HC* vol. I.¹⁷⁶ No, ni Franjo ni Gamsov Bartol OP. koji bi prethodio Franji (od 1413. do oko 1417), nisu mogli biti koronski biskupi, jer je u to vrijeme koronski biskup bio Jakov „a Gregorio XII die 16 Junii 1408 promotus”.¹⁷⁷ Bartol je, doduše, bio koronski biskup, ali tek 1449, pošto je prethodno 1439. bio biskup „Cortonensis”.¹⁷⁸ Budući, dakle, da Franjo ne spada u koronsku biskupiju, treba mu tražiti mjesto u nekoj biskupiji slična imena. Nije mogao biti „Cro(j)ensis”, jer su u to vrijeme u Kroji bili neki drugi biskupi.¹⁷⁹ Jednako nije mogao biti „Crainensis”, jer su ondje bili Gualteri(n)us i Antun Venturin, kako smo već vidjeli. Ne preostaje drugo nego da ga zajedno s njegovim nasljednikom Matejem uvrstimo u „Cro(y)acensis”. Ne smijemo se odviše čuditi pomutnji historičara-pionira da su, vjerojatno prepisujući pogrešku kojeg prethodnika, zamjenjivali biskupije slična imena, a koji put i istog, pogotovu pisana u skraćenicama.¹⁸⁰ Čudno je ipak da Eubel sljedeći druge autore – ne spise – ne upozori u bilješci nesklad na prijelazu iz jednog volumena *HC* na drugi. Tako je prvi svezak u koronskoj biskupiji – prema Gamsu – završio s Franjom „+1435”, a istu biskupiju u drugom volumenu počinje, prema Garampiju,¹⁸¹ ispravno, „obitu Jacobi”, a ne „obitu Francisci”. Time je i sam Eubel isključio Franju iz koronske biskupije, a da to nije pribilježio i ispravio pogrešku prvog sveska. – Franjo je postao biskupom po svoj prilici 1414, kad je hrvatski biskup Ilija imenovan tobože suellijeskim biskupom, a umro je prije 4. rujna 1433, kad je zabilježena obveza pristojbe njegova nasljednika Mateja.¹⁸²

175 GAMS, 431: „Franciscus O. S. Fr., obiit 1435. – 22. IX. 1435. Matthaëus de Sirinno, O. S. Fr.”

176 *HC* I, 212.

177 *HC* II, 138, nt. 1.

178 *HC* II, 138.

179 Krojanska biskupija čeka na temeljitu obradu svoje hijerarhije. U *HCI*, 216 nepotpuna je i netočna kao što je i prijelaz na *HC* II, 140 nepotpun. Prelazi granice ove radnje da se zadržavam na obrazloženju spomenutih tvrdnji.

180 Npr. Coronaniensis i Coronensis (obje u Grčkoj), Cortonensis i Cotronensis al. Crotonensis (obje u Italiji), a ova posljednja inačica vrlo slična Waddingovoj Crotanensis za Croatensis, a koju Wadding redovito zamjenjuje za Crainensis. Na žalost, nije sam!

181 Kardinal Garampi bio je potkraj 16. stoljeća prefekt Vatikanske biblioteke i arhiva. Marljivo je bilježio izvratke iz spisa na tzv. *Schedae Indicis* cardinalis Garampi. Mnogi su spisi tijekom proteklih gotovo 4 stoljeća nestali, ali su se, na sreću sačuvale njegove Schede. Uglavnom su vrlo pouzdane.

182 *HC* II, 140.

Kad sam naišao na franjevca Matthaëusa de Sirinna među koronskim biskupima,¹⁸³ nije mi bilo teško razabrati da „de Sirinno” znači „od Zrina – Zrinski”.¹⁸⁴ Već sâm taj nadodatak uz ime dao mi je povoda da posumnjam u ispravnost njegova smještaja u grčku biskupiju, usprkos vrhunskom autoritetu povjesničara kao što su: Garampi, Hüntemann valjda prema Waddingu,¹⁸⁵ Gams prema Farlatiju i Eubel prema spomenutom kardinalu Garampiju. Hüntemann donosi bulu Eugena IV. koju ovaj 22. rujna 1434. upravlja „Dilecto filio Matthaëo de Sirinno electo Coronensi... per obitum ipsius Francisci episcopi... te ordinis fratrum minorum professorem et in theologia baccalariū... teque illi (ecclesiae) praeficimus in episcopum et pastorem...”¹⁸⁶ Već smo vidjeli kako Franjo nije mogao biti koronski biskup, jer je to bio Jakov (1408—oko 1435), prema tome i Franjina nasljednika Mateja treba isključiti iz koronske biskupije. — Do istog zaključka dolazimo i drugim putem. Eubel je naime našao u registru taksenih obveza zapisano: „Matthaëus ordinis Minorum, lector conventus Quinqueecclesiarum — 1433 Septembris 4”¹⁸⁷ ali s nečitljivom biskupijom koju je dešifrirao „Cron(i)ensis”, a u bilješci veli: „Illius ecclesiae nomen etiam legi potest Crov(i)ensis. Forsitan Crojensis legi debet.”¹⁸⁸ Čudno da Eubelu nije došlo na pamet „Cro(y)acensis legi debet”, te samo za Mateja stvara neku nepostojeću biskupiju. Istina, Eubel na tom mjestu nije uz ime Matej našao nikakva dodatka. Ipak u bilješci ukazuje na točan datum biskupskog imenovanja Mateja Zrinskog: „Die 22 Septembris 1434, tunc poenitentarii apostolici, de novo promovetur, quia litteras apostolicas de priore promotione infra tempus debitum non expedit.”¹⁸⁹ Za našu temu nije od bitne važnosti da li je provizija bila ponovljena ili ne. Važno je da je riječ o istoj osobi — Mateju Zrinskom. Koliko god se Eubel mučio da dešifrira *Cron-* ili *Crov-*, pružio je dostatnu sigurnost da nije riječ o *Coron-*. Isključena je dakle biskupija Coronensis.

Konačno, Mateja, a onda i Franju, iz koronske biskupije isključuje i sama činjenica da Eugen IV. ne šalje obavijesti o Matejevu biskupskom imenovanju patraškom metropolitu.¹⁹⁰ Iz istog razloga isključena je i Cro(j)ensis, jer bi obavijest bila upućena dračkom nadbiskupu. Isto važi i za Crajnensis, koja je u to vrijeme bila splitski sufragana. Splitskom je nadbiskupu zaista dostavljena obavijest 1425. o imenovanju Antuna Bonaventurina, kako je već rečeno.

183 GAMS, 431 — HC II, 138.

184 U latinskom jeziku nezamisliv je spoj suglasnika *zr*, pa ih je trebalo vokalizirati dodavanjem *i*. A jer Zrin ima brzi naglasak, u stranim jezicima dolazi do udvostručavanja suglasnika koji slijedi. A i sam *z* u latinskom dolazi rijetko i samo u tuđicama, redovito se zamjenjuje slovom

185 Hüntemann samo, i s pravom, prigovara Waddingu da je bulu Matejeva imenovanja datirao u 1435. godinu, umjesto u 1434. Isti Hüntemannov prigovor na račun Eubela vrijedi samo za HC II, 138, ali ne i za HC II, 140, nt. 2 u fiktivnoj biskupiji Cron(i)ensis.

186 BF-NS I, 66, br. 128.

187 HC II, 140.

188 HC II, 140, nt. 1.

189 Nav. mj.

190 Usp. BF-NS I, 66, br. 128.

Iz navedenih izvora razabiremo:

- hrvatska biskupija nije sufragan nijedne metropolije; izravno je podložna Svetoj Stoli;
- Matej Zrinski¹⁹¹ je studirao negdje na sveučilištu, jer je samo na sveučilištu mogao postići akademski gradus bakalaureata, te je s tim gradusom predavao bogoslovlje u Pečuhu/Quinqueecclesiae, nedaleko od Sigeta;¹⁹²
- bio je papinski penitencijer u Rimu;
- iz hrvatske biskupije treba isključiti Gualteriusa i Antuna Bonaventurina i pribrojiti ih u krajinsku biskupiju.

7. NICOLAUS DE MONTE/NIKOLA GORSKI, FRANJEVAC KONVENTUALAC

Eubel uvrštava Nikolu među hrvatske biskupe ovim riječima: „Obitu... Nicolaus de Monte (transfertur ad Chironensem anno 1483) – 1476 Martii 8 – Obligationes 76, 148.”¹⁹³ Iz tih riječi razabire se da je Nikola biskup ordinarij, a ne samo naslovni biskup; obvezan je naime naplatiti uobičajene takse ordinarija. Plemičkog je roda. Budući da je njegov predšasnik Matej bio iz obitelji Zrinskih, po svoj prilici je i Nikola iz iste obitelji.¹⁹⁴ Nadalje, Eubel je Nikolu uveo točkicama nakon „Obitu...”. Siguran je da je Nikolino imenovanje po smrti nekoga; nije naime npr. odreknućem. Da li je Eubel našao nečitljivo ime? Ako je naprotiv stajalo Matejevo ime, onda ga je Eubel morao namjerno ispustiti, jer je Mateja pokušao „ugurati” svuda samo ne među hrvatske biskupe.

Što pak stvarno označuje naslov „de Monte”, nemoguće je sa sigurnošću tvrditi. Možda je prijevod starodrevnog mjesta i utvrde Gora, 8 km od Petrinje, po kom i danas nosi naziv dekanat zagrebačke nadbiskupije;¹⁹⁵ možda po Humu, bihaćkoj županiji onog vremena;¹⁹⁶ manje vjerojatno po hercegovačkom Humu. U svakom slučaju mislim da „de Monte” smijemo prevesti s „Gorski”, a nipošto s „Goranin”.

U hironskoj biskupiji nalazimo za Nikolu: „Obitu Marci (op. bio je iz Nina) – Nicolaus (de Monte), episcopus Croyacensis – 1483 Februarii 14 – Sixtus IV anno 12 liber 1.

191 Nemamo, na žalost, potpunog rodoslovlja knezova Zrinskih (vidi bilj. 194) da bismo mogli utvrditi kojoj je grani Zrinskih Matej pripadao.

192 Odlukom Generalnog kapitula 1239. cijela je Hrvatska i Slavonija sa Srijemom pripojena mađarskoj provinciji. Gotovo polovica samostana mađarske provincije nalazila se na hrvatskom jezičnom području. Možda je upravo u Pečuhu bila bogoslovija za hrvatski dio te provincije.

193 HC II, 140.

194 Sladović je doduše donio rodoslovlje sigetskog junaka Nikole Zrinskog od prvog gospodara Zrina, Jurja, preko sina Petra, ali nije dao rodoslovlja Petrove braće Pavla i Nikole. Dapače, i sam je Sladović (str. 82–83) nadodao: „... ali tome treba još svjetla kano i svoj kući Zrinjskoj, što će se tek svremenom namoći kad se budu rodoslovne razprave naših velikašah Nelipićah, Lapsanovićah, knezovah od Krbave, gospode od Like, knezovah *Gorjanskih*,... na vidjelo našim povjestim razpravljalje...”

195 *Opći šematizam katoličke Crkve u Jugoslaviji*, Zagreb, 1974, 75–76.

196 *Povijesni atlas*, 20.

folium 344.”¹⁹⁷ Smatram da je Siksto IV. dao Nikoli hironsku biskupiju više radi prebende nego stvarne uprave,¹⁹⁸ a da je Nikola zadržao osobnu upravu hrvatske biskupije sve do 1507, čekajući da na to mjesto dođe netko iz obiteljskog kruga.¹⁹⁹ Godine 1507. za hrvatskog biskupa dolazi Martin – prema Eubelu – „obitu Nicolai”.²⁰⁰ Čini se ipak da je Eubel morao staviti „resignatione Nicolai”, jer u hironskoj biskupiji „cessionem Nicolai de Monte” dolazi Franciscus Dandulus tek 1521. godine.²⁰¹ Ne znači ipak da bi Nikola morao živjeti još 1521. Nikolino odreknuće na hironskoj biskupiji primio je osobno papa Leon X (1513–1521),²⁰² ali prije 15. svibnja 1515, jer je tim danom hironska biskupija privremeno sjedinjena s monobazijskom biskupijom.²⁰³

Na početku prošlog stoljeća zabilježio je povjesničar Papini slijedeći podatak: „Nicolaus de Croatia ibidem Episcopus floruit doctrina et pietate saeculo XV. Eius Vaticinia et Prophetiae habentur...”²⁰⁴ Umjesto da je poblize označio odakle crpi taj podatak, Papini je, na žalost, prekinuo točkicama. Budući da Papini nije znao za postojanje posebne biskupije „Croatiae”, dodao je svoje nagađanje: „Forse est idem Nicolaus de Corbavia in Croatia Episcopus Tinensis in Bosna 1418.”²⁰⁵ Pretpostavljam da je Papini vidio djelo i da je na njemu stajalo upravo „Nicolaus de Croatia ibidem Episcopus”; da se je radilo samo općenito o „Episcopus in Croatia”, bilo bi suvišno ponavljanje „de Croatia ibidem Episcopus”. No to naglašivanje bilo je i te kako važno: trebalo je Nikolu hrvatskog biskupa razlikovati od imenjaka kninskog biskupa (1418–1428), senjskog (1457–1461), duvanjskog (1460–?) te konačno od krčkog (1457–1484).²⁰⁶ Svi su bili franjevci, svi su u 15. stoljeću, svi u Hrvatskoj, ali je jedini Nikola Gorski bio hrvatski biskup: ibidem Episcopus. Na žalost, djelo nisam do sada uspio pronaći.

197 HC II, 127.

198 Poznato je da je Siksto IV – raniji general Franjevačkog reda fra Francesco Della Rovere – nekim biskupima, koje je posebno cijenio, dodjelivao povrh glavne biskupije i koju drugu na upravu, ali više radi beneficija nego stvarne uprave; hironska biskupija bila je uostalom malena brojem vjernika (vidi bilj. 204).

199 Sličnih rodbinskih razmjena bilo je tada mnogo, pogotovu u „unosnim” biskupijama. Za ilustraciju uzimam s iste stranice HC (III, 181) kretsku nadbiskupiju, kojoj je Nikola kao hironski biskup bio sufragani. Od 1493. do 1536. redaju se 4 nadbiskupa istog rodbinskog klana: Andriju Landija nasljeđuje Ivan Landi uz dispenu od potrebnih godina; ovaj se odriče u korist rođaka kardinala Lovre, koji je samo privremeni administrator, a dio dohodaka ide nećaku Juliju Landiju u očekivanju da može nastupiti Petar Landi „usquedum Petrus successor annum 27 attigerit” (HC III, 181 s bilješkama).

200 HC III, 181.

201 HC III, 166.

202 „... per cessionem Nicolai episcopi in manibus Leonis X factam...” (HC III, 166, nt. 3).

203 „Interim tamen scilicet 1515 Maii 15 ecclesia Chironensis cum ecclesia Monobasiensi, quamdiu Andreas episcopus praefuerit, unita est” (HC III, 166, nt. 2).

204 Nicola PAPINI, *Appendix ad Supplementum Scriptorum Franciscanorum P. M. Hyacinthi Sbaralea*, ms. cl. III–81, str. 55, br. 552. Arhiv Generalne kurije franjevaca konventualaca u Rimu.

205 *Nav. mj.*

206 Usp. HC I, 486; II, 237; 146; 263. Za krčkog Nikolu u HC ne stoji da je bio franjevac, ali se zna iz drugih vrela.

8. MARTINUS DE PORTU/MARTIN (BANJA?)LUČKI,
FRANJEVAC KONVENTUALAC

U *HC* Martin dolazi dva puta. Prvi puta ga Eubel²⁰⁷ uvrštava među krojanske biskupe: „Obitu Eliae – Martinus de Portu O. Min., nobilis – 1498 Februarii 18”;²⁰⁸ drugi puta među hrvatske biskupe: „Obitu Nicolai – Martinus, cantor ecclesiae Quinqueecclesiarum – 1507 Decembris 15.”²⁰⁹ Uz godinu 1498. Wadding stavlja: „Instituti sunt Episcopi... Croyatensis in Slavonia, sub Archiepiscopatu Spalatensi Martinus de Portu, nobili ortus genere, per obitum Eliae, XVI Kalendis Martii.”²¹⁰

Iako je za naš predmet važno samo da je Martin bio hrvatski biskup od 1507. pa nadalje, ipak je vrijedno da vidimo zašto se Eubel odlučio da uz 1498. uvrsti Martina u krojanski redosljed biskupa. Nisu za to bili odlučni izvorni spisi, već *Schedae* kardinala Garampija. Garampi je naime krajinsku biskupiju od 1476. do 1499. pogrešno popunio s Andrijom Zamometićem OP., Jakovom i Franjom Quirinijem²¹¹ te za Iliju i Martina Eubel nije našao mjesta u krajinskoj biskupiji, pa ih je uvrstio u krojansku.²¹² A upravo su Zamometić, Jakov i Franjo bili krojanski biskupi, a ne krajinski. Jakova 1495. godine nasljeđuje Franjo koji „Moratur in Curia Romana 1498. Transfertur ad Duracensem anno 1499.”²¹³ U Kroju naime nije mogao, jer su u njoj bili Turci, a iz Drača, koliko-toliko, mogao je bar štogod učiniti za vjernike svoje sufraganske, ali stvarno ugasle biskupije.²¹⁴

Da Martin s godinom 1498. ne spada u krojanski niz biskupa, svjedoči navedeni Waddingov tekst: „...Croyatensis in Slavonia, sub Archiepiscopatu Spalatensi Martinus de Portu...”: „in Slavonia” je još u ono doba sinonim za cijelu Hrvatsku, a ne u Albaniji; „sub Archiepiscopatu Spalatensi”, a ne „Duraceński”.

Da li je Wadding mjesto Craynensis pročitao Croyatensis ili je već pisar napravio tu pogrešku, nije ni važno, jer prema spisu koji nam daje Eubel, Nikola je hrvatski biskup sve do 1507. godine.²¹⁵ Prema tome, Martin je od 1498. do 1507. samo krajinski biskup, a od 1507. do smrti, 1517. godine, bit će ujedno hrvatski i krajinski biskup, te će u pojedinoj od njih dobiti odgovarajuće nasljednike, kako ćemo to još vidjeti. Nije isključeno

207 Gams uopće nema Martina.

208 *HC* II, 140

209 *HC* III, 181.

210 *AM* anno 1498, br. 26 (XV, 190)

211 *HC* II, 139. Jednako je prema Farlatiju postupio GAMS, 405.

212 *HC* II, 140.

213 *HC* II, 139, nt. 4.

214 Prema Gamsu (str. 404) 15. veljače 1498. postao bi krojanskim biskupom franjevac Joannes Didacus. Taj podatak treba isključiti: prvo, jer je Franjo Quirini krojanski biskup sve dok 1499. nije imenovan dračkim nadbiskupom; drugo, Ivan Didak postao je skadarskim biskupom, prema Gamsu (str. 413) 10. prosinca 1508, a prema Eubelu 20. prosinca 1518 (*HC* III, 294), no ni Gams ni Eubel u nizu skadarskih biskupa ne stavljaju da bi Didak ranije bio negdje drugdje biskupom.

215 *HC* III, 181.

no da je Wadding vidio oba mjesta koja Eubel navodi za Martina, pa je mogao misliti da je riječ samo o novoj potvrdi, te je oba imenovanja spojio u prvom. Nije naime razlikovao Craynensis od Croyatensis biskupije; a kako je kod prvog stajalo naznačeno sufraganstvo splitskoj nadbiskupiji, to je onda ostavio i za Croyatensis.

Iz uvodnih citata razabiremo da je Martin bio član pečujskog samostana franjevac konventualaca, da je bio pjevač u pečujskoj katedrali,²¹⁶ da je plemić: „nobilis” – „Nobili ortus genere”, što uz biskupska imenovanja u Vatikanskom arhivu stoji vrlo rijetko ubilježeno. Znači da je riječ o višem plemstvu, u konkretnom slučaju, rekao bih, iz kneževsko-banske obitelji Zrinskih. Da je tako, lako se razabire i iz titule „de Portu”. U *Povijesnom atlasu*²¹⁷ dvije županije nose naziv Luka: jedna u zadarskom zaleđu, druga kod Jajca. Prva bi podsjećala na „prvobitni teritorij plemena Šubića, koje se u sačuvanim izvorima prvi put spominje 1183, a nalazio se u Lučkoj županiji, odnosno u širem zadarskom zaleđu”.²¹⁸ Nije ipak posve isključeno da je riječ o banskim posjedima: Banijska Livada (=Luka), od čega, čini se, i dolazi skraćenica Banjaluka, geografski centar Jajačke banovine.

Prema *HC* Martin bi morao umrijeti prije 24. kolovoza 1515, jer bi ga tog dana, i to „certo modo”, naslijedio cistercit Andrija. No prema onome što ćemo odmah vidjeti, Martin je umro posljednjih mjeseci 1516, ako ne i početkom 1517.

*Adres Lagogne alias de Lagone, O. Cist. i nasljednici, krojanski (?) biskupi*²¹⁹

Vođen autoritetom kardinala Hergenrötera²²⁰ Eubel stavlja Andriju za hrvatskog biskupa „certo modo”. Biskupom ga je imenovao Leon X. 24. kolovoza 1515, a 16. travnja 1540. naslijedio ga je Joannes de Vaulx.²²¹ No Andrija ni u kom slučaju nije nosio naslov hrvatskog biskupa i to tolike godine. Inače bismo morali pripisati papi Leonu

216 Kad je u vatikanskom spisu istaknut dodatak pjevač, smatram da nije riječ o jednostavnom pjevaču, već u najmanju ruku da je Martin bio katedralni zborovođa; možda nešto slično kao njegov subrat Lukačić u splitskoj katedrali: magister musices; možda i kompozitor.

217 *Povijesni atlas*, 19. Postojala je još jedna županija Luka s desne strane rijeke Neretve. Županija Luka sjeverno od Jajca zabilježena je već u doba kralja Krešimira (*nav. dj.*, 13).

218 RAUKAR, 271.

219 Sama činjenica da biskup ne prebiva ili ne može prebivati u nekoj biskupiji, ne mora značiti da je biskupija samim tim postala titularna. Često puta je Sveta Stolica čekala neko vrijeme da se prilike srede. Ukoliko nastane stvarni prekid biskupskih imenovanja, tada je to znak da je Sveta Stolica smatra zaista titularnom. Takav prekid imenovanja novog biskupa zacijelo je popraćen sjedinjenjem ugasle biskupije s nekom susjednom biskupijom. Budući da se tijekom vremena takav spis zagubio, teško je odrediti kad je pojedina biskupija i pravno postala doista titularna.

220 HERGENRÖTER Cardinalis Josephus, *Leonis X Regesta*, vol. II, 174, Friburgi, 1891.

221 *HC* III, 181. – Zanimljivo je da se u *HC* III, 180 nalaze također dva Ivana za koje Eubel – Van Gulik misle da su ista osoba (vidi nt. 2); prvi je „Joannes Baptista Centelles, clericus Valentinus” s datumom od 15. studenoga 1521, a drugi „Jacobus Joannes de Centelles” bez ikakva datuma. Uvršteni su u krajinsku biskupiju, tada već titularnu. – Slično GAMS, 405: „1521. 15. XI. Joannes Baptista Cantelles, resignavit; 1525 Jacobus Cantelius”. Onaj Gamsov „resignavit” odavao bi da biskupija pravno nije još ugasla.

neshvatljivu nedosljednost da bi usprkos Andrijinu imenovanju susljedno podjeljivao isti naslov čak trojici drugih kandidata: Mateju, Ferdinandu i Franji. Prema onome što ćemo vidjeti kod Ferdinanda i Franje, isključujem Andriju i njegova nasljednika također iz redosljeda krajinskih biskupa. Andrija i njegov nasljednik Joannes de Vault, po svoj prilici, spadaju među krojanske (naslovne) biskupe.

Ferinandus de Saxamone OSB. i Franciscus de Reucon, krajinski biskupi

Gams uvrštava Ferdinanda u redosljed krojanskih biskupa.²²² Da je Eubel bio dosljedan svom prvom svesku *HC*, morao bi i on svrstati Ferdinanda u krojansku biskupiju, a ne među hrvatske biskupe; Eubel naime uvodi Ferdinanda „obitu Martini de Portu”,²²³ a Martina „de Portu” uvrstio je u krojansku biskupiju, kao što to ističe i bilješka izdavača drugog popravljenog izdanja *HC III*.²²⁴ Eubel ipak uvrštava Ferdinanda u redosljed hrvatskih biskupa imenovanjem Leona X. pod nadnevkom 14. prosinca 1517. godine.²²⁵ Papa naređuje Ferdinandu da unutar jedne godine mora preuzeti upravu biskupije, inače će biti suspendiran od vršenja biskupskih čina.²²⁶ Ferdinand vjerojatno nije prihvatio da pođe u biskupiju, jer je samo četiri dana prije isteka jedne godine, 10. prosinca 1518, imenovan Franciscus de Reucon alias de Treio, O. Can. Reg. Papa Franji ne nalaže više obvezu rezidiranja u biskupiji.²²⁷ Ta nas konstatacija ovlašćuje da godinu 1518. smijemo uzeti kao godinu kad je praktički prestala postojati krajinska biskupija kao rezidencijalna biskupija,²²⁸ krojanska je prestala postojati već 1478, padom pod Turke.

Ferdinand i Franjo spadaju u redosljed krajinskih biskupa. Nasljeđuju Martina de Portu, jer je ovaj bio najprije krajinski biskup od 1498, a od 1507. hrvatski biskup, zadržavši do smrti upravu jedne i druge biskupije. Tako ga u krajinskoj biskupiji nasljeđuje Ferdinand, odnosno Franjo, a u hrvatskoj biskupiji Matej.

9. MATTHAEUS DE UNADOPYA DE CORENITACH
(MATEJ POUNJSKI OD KORENICE)

„Obitu Martini – Matthaeus de Unadopya de Corenitach – 1517 Aprilis 20”, tim riječima uvodi Eubel Mateja za hrvatskog biskupa.²²⁹ Dodatak imenu, bez sumnje, ukazuje na plemićku obitelj Unske krajine i gospodara Korenice. Unadopya, po svoj prilici, znači područje Une i Unca u gornjem Pounju. Matej je možda iz obitelji Zrinskih. –

222 GAMS, 404.

223 *HC III*, 181.

224 *HC III*, 181, nt. 4.

225 *HC III*, 181.

226 *HC III*, 181, nt. 5: „...qui infra annum ad ecclesiam suam se transferat sub poena privationis”.

227 *HC III*, 181, nt. 6: „...ad residentiam non tenetur”.

228 GAMS, 404 – uvrštava Ferdinanda među krojanske biskupe, a Franju de Reucon posvema ispušta.

229 *HC III*, 181.

Biskupski beneficij iznosio mu je 100 dukata godišnje, a isto je toliko primao i od neke, valjda još dobrostojeće, nespomenute župe.²³⁰ Mora da je biskupijom upravljao vrlo kratko vrijeme, jer do kraja 1524. ulazi još i Pavao. Nije isključeno da je Matej pao u borbi s Turcima.

10. PAVAO (OFMObs. ?)

Iako Gams²³¹ i Eubel²³² stavljaju Pavla u niz krojanskih biskupa, bio je hrvatski biskup kao i njegov nasljednik Franjo, o kome će biti govora. Za Pavla nemamo podataka kad je nastupio, ali prema Gamsu i Eubelu umro bi prije Franjina nastupa, tj. prije 18. siječnja 1525. Nije isključeno da su hrvatski biskup Pavao i kaločki nadbiskup „Paulus (Tomory) O. Min. Obs.”²³³ ista osoba. Pavao je naime mogao po smrti Mateja od Korenice postati hrvatskim biskupom, a zatim 14. veljače 1523. kaločkim nadbiskupom, suupravljajući hrvatskom biskupijom do imenovanja nekog biskupa iz rodbinskog plemićkog klana. U tom slučaju Pavao bi se potkraj 1524. odrekao hrvatske biskupije da bi onda 18. siječnja 1525. bio imenovan nasljednik Franjo. Ovoga bi tad trebalo uvesti „resignatione Pauli”, a ne „obitu Pauli”. Pavao Tomoty kao kaločki nadbiskup poginuo je naime na Mohačkom polju tek 29. kolovoza 1526. Siguran odgovor dala bi nam bula Franjina imenovanja; na žalost, nije pronađena.

11. FRANCISCUS DE CHIOS, ISPRAVNO DE CLIUC, FRANJEVAC KONVENTUALAC

Ništa čudno da je Gams, prema Farlatiju, uvrstio Franju među krojanske biskupe. No ovaj put je to učinio i Eubel,²³⁴ koji je to drugom zgodom prigovorio Gamsu.²³⁵ Eubel naime uvodi Franju u krojansku biskupiju ovim riječima: „Obitu Pauli Franciscus de Scio (Chios) O. Min. Conv., 1525 Januarii 18.” U prvom dijelu ovog prikaza vidjeli smo kako je Gams Franju „de Scio” smjestio i u krojansku i u kninsku biskupiju. Ondje je dokazano da Franjo nije bio kninski biskup. Još je lakše dokazati da nije bio ni krojanski. Kroju je dugo vremena uspješno branio legendarni albanski junak Juraj Skenderbeg, čak protiv 200.000 Turaka koje je predvodio sam Mehmed II. Skenderbeg je umro u Lješju 17. siječnja 1468. od groznice! Deset godina kasnije (1478) Turci su konačno osvojili Kroju s cijelom okolicom. Od tada će krojanski biskup biti samo naslovni, ne boravi na području biskupije, npr. Franjo Quirini u Rimu, a koga i Gams i

230 *HC III*, 181, nt. 3: „Qui retinet beneficium ad 100 ducatos et obtinet quandam parochialem ecclesiam valoris 100 ducatorum.”

231 GAMS, 404.

232 *HC III*, 182.

233 *HC III*, 172.

234 *HC III*, 182.

235 *HC I*, 216, nt. 5: „Apud Gams, qui seriem episcoporum Croacensium non exhibet, inter episcopos Crojenses recensentur; at ecclesia Crojensis erat suffraganea Duracensis.”

Eubel uvrstiše u „Crajnensis” umjesto u „Crojensis”²³⁶ Stoga je i Eubel stavio u naslovu biskupije: „Crojensis (Croja) in Epiro, suffraganea Duracensis, titularis”.²³⁷ Čudno je da nakon ove konstatacije Eubel u tu titularnu biskupiju uvrštava Franju, za koga odmah u bilješci veli: „Ad residentiam tenetur in ecclesia paroeciali sub invocatione sancti Theodori.”²³⁸ Pravni besmisao: biskup mora prebivati u naslovnoj biskupiji! Gdje je bila ta župa sv. Teodora? Ne u titularnoj biskupiji „Crojensis”, već u regularnoj biskupiji „Cro(y)acensis”: poznata tvrđava Sv. Teodor, 20 km sjeverno od Cazinna,²³⁹ današnje Todorovo. I Sv. Teodor će pasti pod tursku vlast točno 100 godina nakon Kroje, 1578. godine. Da Franjo, a prema tome i predšasnik Pavao, doista spadaju među hrvatske biskupe, jasno svjedoči Wadding: „Istos invenio huius anni (tj. 1525) Episcopus: Franciscum de Scio Crotanensem sive Croyatensem in Slavonia...”²⁴⁰ sinonim onog vremena i za Hrvatsku ispod Gvozda i Save. Wadding, ne razlikujući „craynensis” od „croyatensis”, u produžetku je pripisao hrvatskoj biskupiji sufraganstvo splitskoj metropoliji:²⁴¹ „sub Archiepiscop Spalatensi”.

Što se tiče dodatka uz Franjino ime, „de Chios”, nije važno da li je već pisar tako doista upisao, smatrajući neispravno zabilježeni mu podnesak, ili su tako pročitali dešifраторi možda stvarno zapisani „de Cliuc”. Strancima je bio dobro poznat grčki otok Chios, ali ne i naš Cliuc/Ključ.²⁴² Pitanje je samo o kojem je Ključu riječ. Malo je vjerojatno da je to svima poznati Ključ, koji su Kotromanići svojedobno oteli Hrvatskoj i u kome je 1463. zaglavio posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević. Postojao je i Ključ Bribiraca kod Dmiša. Ipak je to možda Ključ u slunjskom kraju, između Generalskog Stola i Hrvatskog Blagaja. Smatram da je „de Cliuc” Franjin plemićki naslov, bilo da je riječ o starodrevnim Bribircima bilo o slunjskim Frankopanima.²⁴³ – Nema

236 HC III, 139: Za Franju i njegova predšasnika Jakova Eubel je to učinio na temelju *Scheda* kardinala Garampija, dok je osobno odgovoran za Andriju Zamometića OP. Postavljen je za krojanskog biskupa 10. siječnja 1476, ali u Kroju nije ni mogao ući; Turci su je naime opsjedali i pala je 1478.

237 HC III, 182.

238 HC III, 182, nt. 1.

239 *Povijesni atlas*, 31 B.

240 *AM* anno 1525 br. 30 (tom. XII, 253).

241 Vidi gore kod Martina Lučkog.

242 U srednjem vijeku Ključ su pisali na latinskom Cliuc i Cluz. Već smo vidjeli kako su neki od Ilije „episcopus Cluziensis” napravili „episcopus Clusiensis”/Chiusi u Toskani.

243 Povrh drugih biskupa Frankopani su od 1503. do Jurja Draškovića dali tri kaločko-bačka nadbiskupa – no o njima na drugom mjestu – i našoj javnosti gotovo nepoznatog kardinala Mateja. Piše naime prof. Sladović: „Kristofor sam imadaše od svoje žene Anke Langinove sestre Mateja kardinala krčkog solingradskog arhibiskupa, tri kćeri i tri sina” (Manojlo SLADOVIĆ: *Povijest biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856, 67. Matej je po svoj prilici odrastao u krugu majčine obitelji i preuzeo njezino djevojačko prezime te je pod tim prezimenom ušao u crkvenu povijest. Najprije je svećenik augsburške biskupije i carski savjetnik, a 6. listopada 1501. biskup u Gurku, salzburški sufragan (HC II, 162; III, 207, nt. 2); 1. listopada 1512. imenuje ga Julije II. salzburškim nadbiskupom cum jure successionis „Leonardo senescenti” (HC III, 291) pošto se je odrekao gurške biskupije. Međutim, papa mu dopušta, a i nasljednik Leon X. 13. srpnja 1514. potvrđuje, da i unaprijed upravlja gurškom biskupijom. 15. siječnja 1519, pleno jure, postaje salzburški nadbiskup te 8. kolovoza 1519.

podataka kad je Franjo umro, koliko je dugo hrvatska biskupija bila bez svog biskupa kao ni to da li je između Franje i Jurja Živkovića bio još koji hrvatski biskup.

12. JURAJ ŽIVKOVIĆ OFMObs.

Za posljednjega hrvatskog biskupa Jurja doznajemo indirektnim, ali, mislim, posve sigurnim zaključivanjem. Gams naime među senjskim biskupima ima: „1577 – Georgius, translatione Retimo”.²⁴⁴ Eubel već 7. veljače 1560. ima „Obitu Francisci – Georgius Zsivkovich O. Min., professor theologiae”;²⁴⁵ zatim preuzima od Gamsa njegova Jurja, pa računajući valjda da je riječ o kretskoj biskupiji, dodaje pridjevu još *n* te ga posvema pogrčuje: „Georgius episcopus Retymnensis”.²⁴⁶ Međutim, ni Gams²⁴⁷ ni Eubel²⁴⁸ nemaju u kretskoj biskupiji Retymensis alias Calamonensis nikakva Georgiusa niti se osvrnuše kojom bilješkom da bi eventualno uskladili Jurjev prijelaz iz „retimske” u senjsku biskupiju. To mi je dalo povoda da pogledam u *Povijesni atlas* naših krajeva. I doista, našao sam da je u rimsko doba postojao kod nas grad Raetinium,²⁴⁹ kasnija jaka utvrda u predgrađu današnjeg Bihaća. Danas se zove Golubić. Zaključak je, dakle, bio jednostavan: 1577. Juraj postaje senjskim biskupom premještajem iz Retinija. Prema tome, Gamsov navod „Georgius translatione Retimo”, ispravnije Raetinio,²⁵⁰ znači: 1577. senjskim biskupom postaje dotadašnji hrvatski biskup Juraj, prema sjedištu svog boravka nazvan „retinijskim biskupom”.

Tko je taj senjski biskup Juraj „Episcopus Raetiniensis” i kada je postao hrvatskim biskupom? Već je rečeno da Eubel u Senju ima već 1560. biskupa Jurja Živkovića. Slično i Joseph Maria de Ancona, sastavljač *AM XIX*, ima uz istu godinu: „Georgius Xincomth de Observantia ad Ecclesiam Segniensem sive Seniensem in Sclavonia sive in Croatia, Provinciae Splatensis, vacantem per obitum Fratris Francisci Xincom, die

prima nadbiskupski palij (*HC III*, 291, nt. 3). „1512 novembris 4 tamquam caesariae maiestatis locum tenens intravit Urbem pro liga sanctissima firmanda” (*HC III*, 207, nt. 2). „In septima promotione 1512 Novembris 19 habita Matthaecus Lang de Wellenburg”/Vegla-Krk postaje kardinal (*HC III*, 13), a „1513 Decembris 17: Cardinalis Gurcensis ordinatur a papa in capella secreta” (*HC III*, 13, nt. 1). Pape ga obdaruje raznim beneficijama (*ivi*), a 26. veljače 1535, kao cardinalis episcopus, Pavao III. postavlja Mateja za biskupa najuglednije suburbanske biskupije – Albano. Umro je 20. ožujka 1540 (*HC III*, 13; 55; 201).

244 GAMS, 398.

245 *HC III*, 299.

246 *HC III*, 299.

247 GAMS, 402.

248 Vidi *HC III*, 146. – Eubel – Van Gulik mogli su se bolje izvući tvrdeći da im Gamsova biskupija nije poznata; slično kao što je Eubel postupio s prvim hrvatskim biskupom Jakovom u *HC I*, 319, nt. 2, da ne postoji biskupija Calmitensis”. Jakov je rezidirao u Glamoču, a Juraj u Raetiniumu/Golubiću bihaćkom. Obojica hrvatski biskupi, ali ih je pisar upisao prema rezidenciji (usp. nt. 23).

249 *Povijesni atlas*, 7.

250 U starim spisima često dolazi *e* umjesto *ae*. Paleografi pak – kod vlastitih imena – također često puta pisarov *m* s točkom na zadnjoj oblini umjesto *ni* čitaju *m*. Tako Raetinium pročitaje Retimum.

VII Februarii, non sexta, ut Rodolphus²⁵¹ legit.”²⁵² Izdavač je u bilješci, prema *HC*, lako ispravio Xincomth u Živković. To je inače tipično senjsko plemićko prezime onog vremena. Juraj Živković dolazi još jednom u *AM* uz godinu 1562: „Georgius Ziffeonid Hungarus ex Observantibus, Signiensis Episcopus, die III Junii huius anni creatus, cuius nomen in Regestis Vaticanis non invenire licuit” – piše Joseph Maria i na rubu citira povjesničara Labbacusa (*Series Episcoporum qui Tridentino Concilio interfuerunt*. Tom. 20, folium 206).²⁵³ Posve jasno da Jurja Živkovića nije mogao naći u Vatikanskim registrima imenovana senjskim biskupom, jer je to bio 1560, a 1562. je prisutan na Tridentinskom saboru. Začudo, ovaj put ni izdavač *AM*³ nije uočio zabune Josepha Marije. Posve je ispravno, naprotiv, uočio sastavljač kazala: „Georgius Xincomth sive Ziffeonid MinoritaInterfuit Synodo Tridentinae”.²⁵⁴ – Eubel smatra da su Juraj Živković iz 1560. i Juraj iz Raetiniuma²⁵⁵ ista osoba. Gams²⁵⁶ i Sladović²⁵⁷ stavljaju da je Juraj Živković umro 1569. Pretpostaviše to zbog toga što je Senj 1570. dobio biskupa Nikolu Brozovića. Međutim, nije riječ o Jurjevoj smrti, nego o njegovu premještaju za hrvatskog biskupa.²⁵⁸ Čini se da Juraj nije uživao blagonaklonosti Bečkog dvora,²⁵⁹ jer „vojvoda štajerski i koruski, koji Nikolu vrlo

251 PETRUS RODULPHUS TOSSINIANENSIS: *Historiarum Seraphicae Religionis libri tres...*, Venetiis, 1586, fol. 235. Stari ga pisci općenito navode Dodulphus, dok suvremeni – po mjestu rođenja – Tossignano.

252 *AM* XIX, 246, br. 33. – Za nas Hrvate bilo bi lako odgonetnuti da Xincomth stoji za Živković. Znamo naime da se nekada naš *Z* pisao *X*Sveć smo u više navrata vidjeli kako su stranci teško odgonetavali naša vlastita imena: zamjenjuju latinski pisani *u* (=v) sa *n*, *ui* (=vi) sa *m*, *c* sa *t*. Eto tako je Xiucouich postao Xincomth!

253 *AM* XIX, 470, br. 387 – Ovaj put je Živković postao ponešto germanizirani Ziffeonid: *v* je prema njemačkom izgovoru postao udvostručeni *ff*, čitač je slovo *c* (=k) vidio kao *e*, *ui* (=vi) kao *ni*, *ch* (=ć) zbliženjem slova kao *d*; a Hrvat Živković postao je Mađar – „Hungarus”. – Tko zna koliko bi se naših ljudi našlo pod raznim krivo zapisanim ili još neispravnije pročitanim oblicima, a da i ne govorimo u latiniziranim, germaniziranim, mađar iziranim prezimenima ili dodacima uz ime! Ipak, bez drugih uvjerljivih ukazatelja, bilo bi preuzetno pohrvaćivati prezimena ljudi koji su živjeli u stranim zemljama.

254 *AM* XIX, 730.

255 *HC* III, 299, nt. 5: „...unus idemque esse videtur Georgius ad annum 1560 et Georgius ad 1577 adscriptus, quo in casu Nicolaus ad annum 1570 adscriptus ex ista serie expugnandus esset”.

256 GAMS, 398.

257 SLADOVIĆ, 103: „Tek 1560 dobi Senj svojeg arhipastjera u osobi Jurja Živkovića, senjanina, reda sv. Franje koj kjednu upraviteljem modruške biskupije bijaše, budući sva dušna paša po krajiškoj modruštini nakon razorene Modruše u rukah otacah sv. Franje bijaše. Živković pominje se 1562 u zadnjih sjednicah Tridentinskog sabora za Pija IV. a doživi svoj posljedni čas godine 1569.”

258 Kao što je Sladović, da napravi mjesto Nikoli Brozoviću, proglasio Jurja Živkovića mrtvim 1569, tako je i Rački istog Jurja proglasio mrtvim 1578. – obiitque anno 1578. – da napravi mjesto Georgiusu Reitgertleru (vidi *Schematismus cleri dioecesium Segniensis et Modrusiensis seu Corbaviensis pro anno 1916*, Senj, 1916, 28.

259 Nije mi poznat razlog, ali postupak Bečkog dvora protiv Jurja je očit: najprije imenovanjem Nikole Brozovića (1570), kasnije (1578) Georgiusa Reitgertlera i konačno (1579) Mihaela Piperkovića. Živković je mogao biti jedan od tolikih Hrvata koji su prigovarali Bečkom dvoru za pogibiju Nikole Zrinskog pod Sigetom, kome car Maksimilijan ne htjede priskočiti u pomoć; itd.

ljubljaše, godine 1570. imenova ga senjskim biskupom”,²⁶⁰ a Juraj morade u Raetinium za hrvatskog biskupa. Nije poznato da li je tadašnji papa Pio V (1566–1572) potvrdio Nikolino imenovanje za senjskog biskupa i ujedno službeno premjestio Jurja za hrvatskog biskupa. Stoji samo činjenica da Nikola „uvođenja u stolicu doživio nije prešavši na okrunjenje nebesko”.²⁶¹ Juraj je po svoj prilici iz Golubića upravljao i senjskom biskupijom sve do svog povratka u Senj 1577. Slijedeće je godine (1578) gotovo cijelo područje hrvatske biskupije palo pod Turke.²⁶² Turci su upravo 1578. zauzeli Zrin, Pedalj, Gvozdansko i Todorovo – sjedište pretposljednega hrvatskog biskupa Franje Ključkog. Juraj se je dakle sklonio u Senj nešto ranije, iako će Raetinium-Bihać pasti tek 1592. godine.²⁶³ Da su Juraj „episcopus Retimo” i Juraj Živković ista osoba, svjedoči i Rački: „Frater Georgius II., cognomine Živković, interfuit 1562., concilio Tridentino, vixit adhuc anno 1577.”²⁶⁴ Rački je potpuno ispustio i sam spomen na Nikolu Brozovića kao senjskog biskupa. No čini se da je i Rački anticipirao Jurjevu smrt. Evo o čemu je riječ.

Čini se da Bečkom dvoru nije bilo po volji što se Juraj vratio u Senj, te je kralj Rudolf²⁶⁵ imenovao 1578. senjskim biskupom Jurja Reitgertlera.²⁶⁶ Stoga je valjda Rački predmnijevao da je Juraj Živković prethodno umro. Juraj Reitgertler se ipak te dužnosti nije htio prihvatiti,²⁶⁷ pa je kralj slijedeće godine (1579) senjskim biskupom imenovao

260 SLADOVIĆ, 104.

261 *Nav. mj.*

262 Zanimljivo je i ujedno značajno da Farlati i bez nekog prihvatljiva razloga stavlja za krojansku biskupiju: „Sedes vacat 1578” (GAMS, 404). Krojanska je biskupija praktički ugasla jedno stoljeće ranije. Možda ta Farlatijeva zamjena i nije pošve slučajna (vidi nt. 53).

263 *Povijesni atlas*, 31 B.

264 *Schematismus... Segniensis...*, 28, br. 28.

265 Ni Rački ni Sladović ne vele tko je imenovao Reitgertlera senjskim biskupom. Predmnijevam da je to bio kralj koji nije prihvaćao Jurja Živkovića za senjskog biskupa još 1570. Strogo govoreći, mogao je to biti i papa Grgur XIII (1572–1585), kao kompromis s Bečkim dvorom. No, ova hipoteza ima vrlo malu vjerojatnost. Logičnija je pretpostavka da je Rudolf najprije pokušao uvjeriti Reitgertlera; kad se ovaj pak nije htio prihvatiti, Rudolf je godinu dana kasnije imenovao Piperkovića.

266 Ni Gams ni Eubel – Van Gulik ne spominju Reitgertlera među senjskim biskupima. Tko je on bio? Iako ni Rački ni Sladović ništa ne spominju, smatram da je bio pićanski biskup 1573–1600: „Georgius Reitgherlet (Reitgeber, Reutgartler)” (*HC* III, 272), a prema Gamsu 1570–1600: „Georgius Reigebér (Reutgartler)” (GAMS, 802); a UGHELI – COLETI: *Italia sacra*, vol. V, 473, Venetiis, 1720. pišu o istome: „... Vir insignis et sacrae theologiae doctor... Huic (tj. petensi) gregi diutissime praefuit...”

267 Začuduje stoga da je Rački stavio Reitgertlera ipak pod rednim brojem senjskih biskupa: „29. Georgius Reitgertler, cui, quum episcopatum accipere recusaverit, successit...” (*Schematismus...*, 28). Sladović je naprotiv bio čak uvjeren da je „Juraj Ritgert” upravljao senjskom biskupijom „sedam godinah, davši mjesto Mihaelu Piperkoviću od Cetine, reda sv. Franje...” (SLADOVIĆ, 104). Po svoj prilici je Sladović nalazio spise u senjskom biskupskom arhivu s potpisom Georgius. Sladović je naime proglašio mrtvim Georgiusa Živkovića već 1569, tj. prije imenovanja Nikole Brozovića, a nije mu, čini se, bilo poznato da je 1579. kralj imenovao Mihaela Piperkovića. To bi ujedno bio najbolji dokaz da je Juraj Živković umro 1577+7=1584!

Mihaela Piperkovića.²⁶⁸ No papa Grgur XIII (1572–1585) nije potvrdio ni Piperkovića sve do Jurjeve smrti: „Obitu Georgii – Mihael Piperkovich O. Min. Obs. – 1584 Julii 16”.²⁶⁹ Prema tome, Juraj je umro nešto ranije, vjerojatno početkom 1584. godine.²⁷⁰

Iz prethodnih navoda povjesničara razabiremo da je Juraj Živković bio iz plemićke senjske obitelji; da je bio profesor teologije, a to znači na nekom sveučilištu, inače bi stajalo „lector theologiae in conventu N.”; da je 7. veljače 1560. postao senjskim biskupom a 1570. (i) hrvatskim; da se je povukao u Senj iz Golubića 1577. godine; da je posljednji hrvatski biskup; da je umro prije 16. srpnja 1584.

Turci su 1578. zauzeli gotovo cijelo područje hrvatske biskupije. Mali preostatak njezina teritorija s vrlo malim brojem vjernika²⁷¹ utopio se u senjskoj biskupiji.²⁷²

*Chronotaxis episcoporum Cro(y)acensium secundum Hierarchiam
Catholicam I, 216; II, 140; III, 181.*

Num.	Provisio	Modus	Nomen	Cessatio
1.	25. 6. 1352.	<i>Jacobus</i>	transfertur ad Macarensem 8. 2. 1369. – Vivit adhuc 1384.
2.	5. 7. 1372.	<i>Henricus de Wylstein (Vildenstein) Ordinis Minorum</i>	transfertur ad Tergestinam 1383.
3.	19. 1. 1391.	<i>Bernardus</i>
4.	(a Martino V)	Gualterius (episcopus Bovensis ?)	(obiit 1425.)
5.	10. 10. 1425.	obitu Gualterii	Antonius Venturae de Urbe, O. Min.
6.	29. 3. 1476.	obitu...	<i>Nicolaus de Monte</i>	transfertur ad Chironensem anno 1483. In Chironensi: resignavit in manibus Leo- nis X. ante 1515; in Cro(y)- acensi obiit 1507.
7.	15. 12. 1507.	obitu Nicolai	<i>Martinus (de Portu, O. Min.)</i>	obiit ante 24. 8. 1515.
8.	24. 8. 1515.	certo modo	Andreas Lagogne, O. Cist.

268 *Schematismus.. Segniensis...*, 28: „30. Frater Mihael II., cognomine Piperković, ordinis s. Francisci de observantia per denominationem regis Rudolphi constitutus episcopus 16. julii 1579.”

269 *HC III*, 299.

270 Gams za Piperkovića ima isti dan, ali godinu 1583 (*GAMS*, 389).

271 Uz godinu 1578. piše N. Klaić: „Sabor je konstatirao da je na svim pograničnim posjedima Frankopanu ostalo jedva 20 kmetova” (*KLAIĆ Nada, Frankopani, u: Enciklopedija Jugoslavije*, III, 389).

272 Slično se je oko 1530. ugasila otočka biskupija. Obje s malo stanovništva i teritorija utopiše se u senjskoj biskupiji. Naprotiv, krbavsko-modruška povjerena je na upravljanje Jurju Živkoviću i njegovim nasljednicima, a za Urbana VI (1623–1644): „Cum segniensi canonice per aequalitatem perpetuo unita est” (*Schematismus.. Segniensis...*, 32, br. 30).

9.	20. 8. 1517.	obitu Martini	<i>Matthaeus de Unadopya de Corenitach</i>
10.	14. 12. 1517.	obitu Martini de Portu	Ferdinandus de Saxomone, O. S. B.
11.	10. 12. 1518.	obitu Martini	Franciscus de Reucon alias de Treio, O. Can. Reg.
12.	16. 4. 1540.	obitu Andreae de Lagone	Joannes de Vault, abas montis de Caritate, suffraganeus Turonensis
13.	1. 3. 1542.	certo modo	Joannes Vallerius, rector ecclesiae parochialis de Virano, suffraganeus episcopi Turonensis

Chronotaxis episcoporum Croacensium iuxta praesens studium

Num.	Provisio	Modus	Nomen	Cessatio
1.	26. 6. 1352.	<i>Jacobus</i> (de Maltio/ Muljci brdo?, Ordinis Minorum)	transfertur ad Macarensem 8. 2. 1369., et administrat Croacensem, cui resignat anno 1372.
2.	5. 7. 1372.	resignatio- ne Jacobi	<i>Henricus de Wylstein/ Kamengrad</i> (?) O. Min.	transf. ad Tergestinam anno 1383, et administrat Croacensem cui resignat 1390.
3.	19. 1. 1391.	resignatio- ne Henrici	<i>Bernardus</i> (de Fran- gipanibus, O. Min.?)	(ad tempus transf., 1396. ad Cardicensem?)
4.	14. 3. 1410.	<i>Elias de Senia/Senj</i> , OFMConv.	transf. ad Sulgatensem (?) 23. 3. 1414; vivit adhuc 1427.
5.	c. 1414.	resignatio- ne Eliae	Franciscus, O. Min.	obiit ante 4. 9. 1433.
6.	22. 9. 1434.	obitu Francisci	<i>Matthaeus de Sirinno/ Zrin</i> , OFMConv.
7.	8. 3. 1476.	obitu	<i>Nicolaus de Monte/ Gora</i> , OFMConv.	transf. ad Chironensem an. 1483. et administrat Cro- acensem cui resignat an. 1507.; obiit post 1513.
8.	15. 12. 1507.	resignat. Nicolai	<i>Martinus de Portu/ (Banja)Luka</i> , OFMConv., episcopus Crajnensis	obiit ante 20. 4. 1517.
9.	20. 4. 1517.	obitu Martini	<i>Matthaeus de Unadopya de Corenitach/Korenica</i>
10.	(obitu Mat- thaei?)	Paulus (Tomory?, OFMObs)	(trans. ad Colocensem an. 1523.; obiit 29. 8. 1526. apud Mohacs)
11.	18. 1. 1525.	(resignat. Pauli?)	Franciscus de Cliuc/ Ključ, OFMConv.

12.	anno 1570. (probabiliter administrat iam ab anno 1560.)	Georgius Živković, episcopus Segniensis	episcopus Segniensis 1560.; ab anno 1570. (et) Raetini- ensis ie. Croacensis; an. 1577. transiit Seniam; obiit 1584.
-----	---	-------	--	--

– Anno 1578. cessat dioecesis Croacensis –

(Episcopi sublineati communes sunt utriusque seriei.)

ZAKLJUČNI OSVRT

1. Zahvaljujući seriji hrvatskih biskupa u Eubelovom djelu *Hierarchia Catholica mediæ et recentioris temporis*, dolazimo do spoznaje o njihovu postojanju od 1352. do 1578. Eubelovu je seriju ipak trebalo rekonstruirati: polovica biskupa pripadala je drugim biskupijama, a drugu polovicu trebalo je „vaditi” iz biskupija slična imena, prema kriterijima koji su izneseni kod pojedinog biskupa. Zabune su nastajale zbog sličnosti naziva biskupija: Cro(y)acensis s mnoštvom inačica, Crojensis, Craynensis i C(o)ronensis.

2. Hrvatska biskupija od 1352. do 1578. i njezini biskupi nemaju ništa zajedničko s hrvatskim biskupom iz vremena narodne dinastije s produžetkom do 1185; nastala je u posve drukčijim povijesnim okolnostima i zbog specifičnih vremenskih zahtjevnosti.

3. Po svoj prilici već su Bribirci oko 1300. isposlovali svog biskupa za cijelo područje svoje vlasti, tj. „totius Chroatiae et Bosnae”; u dokumentima dolazi pod nazivom Delmitensis, no mogli bismo ga nazvati hrvatskim biskupom u širem smislu. U nedostatku dijecezanskog klera delmitenski se biskup morao osloniti na redovnički kler, napose na franjevce iz primorskih krajeva provincije „Sclavoniae”. Vrlo je vjerojatno da ja Mladen II. Šubić pozvao franjevce u većem broju u Bosnu kad je 1305. postao bosanski ban.

4. Raspadom vlasti Šubića preuzeo je vodstvo nad većim dijelom njihova teritorija bosanski ban Stjepan Kotromanić (1322–1353). Katolički odgojen u Dubrovniku, Stjepan je najprije providio pastorizaciju u Bosni osnivanjem franjevačke Bosanske vikarije (1340) i time znatno poboljšao vjersko stanje bosanske biskupije. Za priključene hrvatske krajeve, nakon odreknuća delmitenskog biskupa Madija (1344), uspostavljene su biskupije krajinska, dalmatinska i hrvatska. Duhovnu skrb u tim biskupijama preuzeli su, uglavnom, pokretljiviji i izdržljiviji franjevci.

5. Za razliku od južnih sestrinskih biskupija, hrvatska biskupija nije bila toliko zaražena patarenstvom, a njezini su biskupi uživali bolju zaštitu katoličkih velikaša. Ne proizlazi da bi izbivali izvan biskupije, kao što je to bio slučaj u južnim biskupijama, koje su i mnogo prije pale pod tursku vlast.

6. Iako je naziv biskupije pokrajinski, tj. biskupija je bez kanonski određena biskupova sjedišta, ipak prema sačuvanim dokumentima znamo za četiri sigurna sjedišta: Glamoč za Jakova, Ključ za Iliju, Todorovo za Franju Ključkog i Raetinium/Golubić bihački za Jurja Živkovića. To saznanje ovlašćuje nas da možemo, približno, odrediti jurisdikcijsko područje hrvatskog biskupa: zahvaćalo je otprilike cijelu današnju banjalučku

biskupiju te Pounje do južnih padina Petrove i Zrinske gore, tj. do granica tadašnje Slavonije.

7. Izgleda da su svi hrvatski biskupi bili iz plemićkih obitelji i da nijedan nije bio stranac. Iz obitelji Zrinskih siguran je Matej Zrinski, a vjerojatno su također Jakov, Nikola Gorski, Martin Lučki, Matej Pounjski od Korenice, a možda i Henrik (Kamengradski?). Iz obitelji Frankopana, po svemu sudeći, bili bi Bernard, Ilija Senjski, Franjo Ključki i Pavao. (U drugim biskupijama 16. stoljeća iz obitelji Frankopana bio je jedan biskup, tri nadbiskupa i jedan kardinal.) Po svoj prilici su Zrinski i Frankopani vršili određeno patronsko pravo predlaganja hrvatskih biskupa. Neki su hrvatski biskupi bili premješteni u druge biskupije; u skladu s onim vremenima, vjerojatno se radilo više o beneficijama nego o osobnoj upravi u drugoj biskupiji; a odricali su se hrvatske biskupije kad je bio pripravan nasljednik.

8. Neki su hrvatski biskupi premješteni u biskupije nepoznate ubikacije. Po svoj prilici to su bila privremena poslanja u područja tatarske franjevačke vikarije te bi iz određenih razloga dobivali naslov tamošnjih biskupija. — Neki su zabilježeni po evropskim gradovima. Mislim da nije riječ o inače čestoj pojavi manjih i siromašnih biskupija kojih su biskupi mogli polaziti po Evropi da osiguraju materijalna sredstva svojim biskupijama. Vjerojatnije je da su hrvatski biskupi polazili kao predstavnici knezova ili banova svojih obitelji, kojima su, po prirodi same stvari, morali biti i glavni savjetnici i suradnici. Naravno, to će trebati još potanje proučiti.

9. Upadljiv je broj redovnika među hrvatskim biskupima. Jedino za Mateja od Korenice nema nikakvih ukazatelja na pripadnost nekom redu; ostali su franjevci. A da su, osim Pavla i Jurja Živkovića, franjevci konventualci, shvatljivo je, s jedne strane, već iz toga što reformni pokret nije u početku posvećivao mnogo brige višim studijama, a do sredine 15. stoljeća su malobrojni; s druge strane, Zrinskima je bilo prirodno slati kandidate iz svoje obitelji na studij u Pečuh, nedaleko od Sigeta; ondje je bio profesor i Matej Zrinski. Frankopani su, čini se, slali svoje na zapadna sveučilišta.

10. Čini se da je hrvatska biskupija bila dobro povezana ne samo s hrvatskim dijelom franjevačke mađarske provincije nego i s priobalnom provincijom „Sclavoniae”/Hrvatske, koja 1398. mijenja naziv u „Dalmatiae”. U prilog toj tvrdnji bilo bi i odobrenje Eugena IV. od 1. studenoga 1431. „Dilectis filiis Johanni Corethy de Spalato et Blasio de Sclavonia” da osnuju tri samostana „in Dalmatia, Croatia, Bosna, Selavonia et Hungaria” (BF-NS I, 24–25, br. 36).

11. Nema sumnje da su hrvatski biskupi bili i promicatelji narodne riječi i kulture u narodu. Šteta da je provalom Turaka i dugim njihovim vladanjem u području hrvatske biskupije uništen sav arhivski materijal. Karakteristično je ipak da na području Zrinskih i Frankopana niču prve naše tiskare, a i franjevci daju svoj prilog. Tako u Modrušu izlazi „*Misal Hrvatski ...po fratru Pavlu Modrušaninu ot reda serafika svetago Franciska konventuali, nareen i uredivan... na leti g(ospod)ni 1528*”.

12. Prodiranjem Turaka od 1463. pa dalje, hrvatska se biskupija stalno smanjivala, da bi 1578. padom Zrina, Todorova itd. posve ugasla. Posljednji joj je biskup bio „retini-umski” Juraj Živković. Preostali njezin neznatni dio utopio se u senjskoj biskupiji u kojoj je Juraj nastavio biskupovati do smrti, 1584. godine.